

gospodarska zaostalost, nedostajanje svjesnog građanstva, a dali su i program narodnog osvješćivanja (uvođenje hrvatskog jezika u javni i kulturni život, pokretanje časopisa, osnutak Matice u Splitu, rad na sjedinjenju s Hrvatskom i gospodarsko uzdizanje).

Praktični njihov rad bio je u pokretanju sjemenišnog kazališta (1860) s predstavama na hrv. i tal. pa poslije samo na hrv. jeziku, u pokretanju pitanja otvaranja čitaonice (otvorena 1867), u polemici s autonomašima i borbi pred općinske i saborske izbore. Autonomaši su ih napadali, optuživali kao panslaviste, sijače mržnje i nesloge, tužakali ih vlastima u Zadru i Beču i crkvenim u Rimu, tražili ukidanje gimnazije pa ih i fizički napadali. Ipak, kako kaže pisac: »Desetogodišnja se borba između autonomaša i narodnjaka završila potpunom pobjedom narodnjaka [...] Na naknadnim saborskim izborima 1868. dobili su prvog zastupnika svoje stranke Nikolu Vidića. Na općinskim izborima 1869. uspjeli su dobiti općinu u svoje ruke [...] Na saborskim su izborima 1870. oba njihova kandidata za Sabor, dr M. Klaić i dr Ante Tripalo, bili izabrani za narodne zastupnike. Borba dokonačne pobjede bila je duga, teška i oštra. Narodnjaci su se morali boriti s povlaštenim činovnicima općine, preture i poglavarstva kao i s bogatim sinjskim trgovcima, posjednicima i obrtnicima. Glavni teret i glavne i najteže udarce morali su podnijeli profesori franjevačke gimnazije sa svojim ravnateljem fra A. K. Matasom na čelu« (237—8).

N. Gabrić, Arheološka zbirka franjevačkog samostana u Sinju (241—54), opisuje povijest zbirke, utemeljene 1860, i spominje njezine čuvare između kojih je najistaknutiji A. P. Mišura, autor djela »Colonia Romana Aequum Claudium« (Graz, 1921).

Trpimir Macan

»PUTOVI REVOLUCIJE« 1—2, 1963, 3—4, 1964; 5, 1965; 6 i 7—8, 1966.

»Putovi revolucije« (dalje: PR) izlaze povremeno kao časopis Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu (IHRPH). Prvi svezak izašao je iz štampe potkraj travnja 1964. Zamisao da časopis izlazi redovito 3 ili 4 puta godišnje nije se mogla ostvariti, pa svesci izlaze povremeno u većim, nejednakim razmacima (jedan do dva puta godišnje). PR se razlikuju od većine drugih povijesnih časopisa i zbornika svojim grafičkim izgledom, većim formatom (26,5 : 20 cm, što je, zbog veličine i težine sveska, donekle neprikladno ako je dvobroj deblji), nešto manjom štednjom na prostoru od uobičajene. Osnovne rubrike jesu: »Rasprave i članci«, »Prilozi i saopćenja«, »Prikazi i bilješke« i »Iz instituta« (svi svesci). Odnos između prvih dviju rubrika nije uvijek jasan. Druga je rubrika donekle heterogena (od manjih rasprava do bibliografije), a i treća (tekstovi o knjigama, časopisima, znanstvenim i stručnim skupovima, kritički i isključivo informativni tekstovi). U nekim se svescima javljaju i rubrike: »Izvori« (1—2, 5, 7—8), »Diskusija« (U povodu knjige Velimira Terzića »Jugoslavija u aprilskom ratu 1941«, 3—4), »Iz arhiva Instituta« 6 i 7—8; sadržaj je raznolik: od arhivističke radnje preko arhivističko-historiografskog priloga do objavljivanja izvora — rubrika »Izvori«, međutim, i dalje postoji — i informacija iz arhiva; zajedničko je obilježje priloga što su im autori sadašnji ili doskorašnji suradnici arhiva). Pojavila se i rubrika »Bibliografija« (PR 7—8). Zastupane su i tematske (prigodne) rubrike s raznovrsnim prilogima i to: »Dvadesetogodišnjica Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (1943—1963)« (1—2, 19—173),¹ »Materijal Simpozija o Pregledu

¹ Ovdje i u daljem tekstu navode se samo brojevi svezaka i stranica.

istorije Saveza komunista Jugoslavije i o problemima znanstvenoistraživačkog rada oko povijesti radničkog pokreta, revolucije i socijalističke izgradnje (12—14. XII 1963)« (3—4, 9—416, izlaganja u diskusiji 352—416), »Iz radničkog pokreta drugih zemalja. U povodu 20-godišnjice slovačkog narodnog ustanka« (3—4, 447—490).² U pogledu uređivanja može se još spomenuti da znanstveni aparat nije ujednačen.³

Objavljeni tekstovi ukazuju na širinu i raznolikost orijentacije i radnog područja Instituta. Oni se odnose na povijest radničkog pokreta, NOB i revolucije, socijalističke izgradnje, drugih komponenata novije nacionalne povijesti (na pr., ekonomska povijest), noviju opću povijest te socijalizam u suvremenom svijetu.

1. Više tekstova daje obavještenja o planovima, radu i razvoju Instituta.⁴

2. *Prilozi o metodološkim pitanjima.* Općenita, metodološki važna pitanja u proučavanju radničkog pokreta i revolucije razmatrana su pretežno u povodu objavljivanja »Pregleda istorije Saveza komunista Jugoslavije«. Tim su pitanjima posvećeni referati F. Tuđmana i V. Bogdanova, dijelom referat Vl. Stopara i prilog diskusiji L. Gerškovića⁵, a zastupani su i u drugim prilogima koji su u tom povodu napisani. Metodološkim pitanjima koja se tiču građe posvećeni su kraći referati L. Kobse, M. Rastića i M. Grozdanića.⁶

Valja spomenuti i dva priloga I. Babića te jedan prilog T. Šercara, u kojima se razmatraju općenita pitanja o proučavanju povijesti marksističke teoretske misli u našoj zemlji.⁷ Ovamo bi mogli pribrojiti i diskusione priloge Predraga Vranickog i Ive Frangeša s interesantnim razmatranjima o pitanjima proučavanja inteligencije te idejnih i kulturnih zbivanja u povijesti radničkog i revolucionarnog pokreta.⁸

3. *Razdoblje do 1918.* Jedan opsežan prilog T. Timeta⁹ objavljen je »kao doprinos ekonomskoj povijesti i istraživanju razvitka kapitalističke privrede u Hrvatskoj«. Donosi sredenu građu za povijest novčanih zavoda u Habsburškoj monarhiji, napose u slovenskim i hrvatskim zemljama, od 1819. do 1868.¹⁰

² U vezi s ovom i susjednom rubrikom »Diskusija« došlo je do pometnje u naslovima i podnaslovima rubrika u Sadržaju (626—628). Unutar sveska, međutim, raspored naslova je ispravan (417, 447, 491, 521).

³ To je šire pitanje i rješava se različito. Svoje norme objavio je samo »Istorijski glasnik« 1963, br. 3 (unutarnja strana omota).

⁴ O zadacima naučnoistraživačke i izdavačke djelatnosti Instituta (u povodu 1. broja), 1—2, 5—15; Odluka o Institutu za historiju radničkog pokreta, 1—2, 511—513; Orijentacioni program djelatnosti Instituta, 1—2, 519—536; F. Tuđman, Izvještaj o razvičku Instituta podnesen na svečanoj sjednici Savjeta, Upravnog i Uredničkog odbora, održanoj 21. XI 1964. u povodu trogodišnjice rada (listopad 1961—64), 5, 227—281; T. Šercar, Plan izdavačke djelatnosti Biblioteke za povijest socijalističke misli, 6, 273—280, te više drugih, manjih tekstova (o vezama Instituta s drugim znanstvenim ustanovama itd.).

⁵ F. Tuđman, O svrsi Simpozija i o problemima naučnog rada oko historije radničkog pokreta, revolucije i socijalističke izgradnje, 3—4, 9—17; V. Bogdanov, O nekim osnovnim problemima pisanja nove, potpune historije Saveza komunista Jugoslavije, 3—4, 65—67; V. Stopar, O nekim općim pitanjima rada oko historije radničkog pokreta i interpretacije razvitka NOB-a i socijalističke revolucije 3—4, 18—25; L. Geršković, 3—4, 362—365 (izlaganja u diskusiji nemaju posebnog naslova). Ovamo ide i Završna riječ F. Tuđmana (3—4, 414—416).

⁶ L. Kobsa, Neka pitanja korištenja arhivskom građom u »Pregledu istorije SKJ« i arhivske službe upoće, 3—4, 344—348; M. Rastić, Neki problemi naučne dokumentacije i objavljivanja izvora, 3—4, 349; M. Grozdanić, O doprinosu memoarske građe historiji radničkog i komunističkog pokreta, 3—4, 350—351.

⁷ I. Babić, O potrebi sistematskog proučavanja naše marksističke misli, 1—2, 335—338; Za sistematsko proučavanje povijesti naše marksističke teoretske misli, 3—4, 46—52; T. Šercar, O proučavanju uloge revolucionarne teoretske svijesti u našem radničkom pokretu, 3—4, 278—282.

⁸ P. Vranicki, 1—2, 382—384; I. Frangeš, 400—405.

⁹ T. Timet, Razvitak štedionica u jugoslavenskim zemljama bivše austrijske carevine, 1—2, 243—344.

¹⁰ To je prvi od tri priloga pod zajedničkim naslovom: »Prilozi ekonomskoj povijesti Hrvatske 19. i 20. stoljeća«. Slijedeći prilozi (Razvitak hipotekarnih i komunalnih zajmova klauzuliranih za izdane hipotekarne založnice i komunalne zadužnice kod novčanih zavoda u Hrvatskoj i Slavoniji; Mirovinske zaklade novčanih zavoda u Hrvatskoj i Slavoniji do godine 1940.) štampani su 1967. u »Prilogima za ekonomsku povijest Hrvatske«, (143—268 i 405—523), a imaju slična obilježja.

Radnički pokret u Hrvatskoj od kraja 60-ih do sredine 70-ih godina zahvaćen je u manjim prilozima Vl. Oštrića o »Radničkom prijatelju« i Cv. Knapič-Krhen o vezama hrvatskih socijalista s međunarodnim radničkim pokretom u to doba.¹¹ F. Bikar iznijela je niz podataka iz mađarske objavljene građe o radničkom pokretu u Ugarskoj, naročito o vezama tog pokreta s međunarodnim radničkim pokretom (npr. preko Lea Frankela) i razmatrala pretpostavke o vezama i utjecaju mađarskoga radničkog pokreta na radnički pokret u Hrvatskoj.¹² Ovom razdoblju pripada i jedan historiografski pregled V. Oštrića.¹³

Razdoblje između dviju Internacionala zahvaćeno je obradom jedne epizode iz djelovanja pojedinih stranih — obično njemačkih — socijalista u Hrvatskoj,¹⁴ dok je F. Bikar prikazala, prema mađarskoj literaturi i objavljenoj građi, neke osnovne probleme i iznijela niz podataka o ekonomskom i nacionalno-političkom položaju Ugarske, sastavu radničke klase i pripadnika radničkog pokreta, nacionalnom sastavu tog pokreta i važnijim idejnim utjecajima, ističući u uvodu komparativnu vrijednost ovih proučavanja za bolje razumijevanje radničkog pokreta u Hrvatskoj.¹⁵

Cv. Knapič-Krhen dala je u nešto drugačijem vremenskom okviru, prilog malo obrađivanju tematici radničkog životnog standarda (stambeno pitanje, vrijednost nadnica).¹⁶

Priloga o radničkom pokretu Hrvatske u razdoblju Druge internacionale ima više.

Vl. Oštrić je prikazao osnivanje Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj i Slavoniji, u vezi s prethodnim razvojem socijalističkog pokreta od početka 90-ih godina, i objavio dijelove izvještaja o osnivanju stranke u »Slobodi« koji dosada nisu bili publicirani (tj. nisu ušli u Istarski arhiv KPJ IV, Beograd 1950).¹⁷ Vl. Musa je objavio pet članaka iz »Radničkog glasnika« (1888, 1889) i »Slobode« (1894) o prilikama u Bosni i Hercegovini.¹⁸ Cv. Knapič-Krhen je dala pregled podataka »O vezama hrvatskog i srpskog radničkog pokreta u razdoblju 1894—1903«.¹⁹

Mirjana Gross je, u obliku referata na osnovi svojih ranijih radova prikazala »Razvoj socijalističke ideje u Hrvatskoj 1890—1907«,²⁰ s težištem na pitanjima o obilježjima socijalne demokracije u Hrvatskoj koja su 1. zajednička strankama Druge internacionale, 2. pripadaju zaostalijim zemljama jugoistočne Srednje Evrope i 3. specifična su za Hrvatsku, a s obzirom na faze učvršćenja, početne krize i akutne krize dualizma, zahvaćajući dublje u ovu problematiku i dajući na taj način određenu podlogu za dalji rad.²¹

¹¹ V. Oštrić, »Radnički prijatelj« — prvi radnički list u Hrvatskoj, 5, 209—211 (s bilješkom o literaturi); Cv. Knapič-Krhen, Veze hrvatskih socijalista s međunarodnim radničkim pokretom i pokretanje prvog radničkog lista u Hrvatskoj, 5, 213—217.

¹² F. Bikar, Utjecaj Prve internacionale i Pariške komune na hrvatski radnički pokret putem njegove povezanosti s Ugarskom, 5, 193—206.

¹³ V. Oštrić, Pregled radova o radničkom pokretu u Hrvatskoj u doba Prve internacionale, 5, 219—225.

¹⁴ M. Despot, Nekoliko podataka o akciji slagara Huga Gerbersa u Zagrebu godine 1877, 1—2, 391—401.

¹⁵ F. Bikar, O nekim specifičnostima ekonomsko-društvene podloge i o sastavu učesnika radničkog pokreta Mađarske u razdoblju 1848—1890, 3—4, 521—529.

¹⁶ Cv. Knapič-Krhen, Neki podaci o ekonomskom položaju radnika u Zagrebu 1880—1900. godine, 7—8, 103—109.

¹⁷ V. Oštrić, Osnivanje prve radničke stranke u Hrvatskoj (U povodu 70-godišnjice Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije 1894—1964), 5, 141—164; Izvod iz napisa objavljenih u listu »Sloboda« u povodu osnivanja Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, 5, 227—232. U spomenutu raspravu uključen je i pregled literature o toj temi.

¹⁸ Vl. Musa, Socijalistička štampa Hrvatske o radničkom pokretu u Bosni i Hercegovini 1878—1894, 7—8, 215—221.

¹⁹ G, 156—160 (objavljeno i u zborniku »Srpska socijaldemokratska partija. Naučni skup, Beograd, novembra 1964«, Beograd 1965, 125—129).

²⁰ 5, 117—129.

²¹ »Međutim, jedan je od najvažnijih zadataka proučavanja socijalističke ideje u predratno doba da utvrdi zašto se socijalisti i dalje drže austromarksističke ideje i koje su njene modifikacije, specifične za hrvatske prilike« (5, 129).

Isto je razdoblje obuhvatila F. Bikar iznoseći brojne podatke iz mađarske objavljene građe i razmatrajući nacionalnu politiku ugarske socijalne demokracije uopće i njene odnose s hrvatskim, slovačkim, rumunjskim i srpskim socijalističkim pokretima napose. Ona je prikazala i odnose između ugarske stranke i hrvatskog pokreta s obzirom na osnivanje Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj i Slavoniji.²²

S obzirom na svoj samostalni položaj, ta je stranka postigla, nakon više bezuspješnih pokušaja, prijem u Drugu internacionalu. Primanje hrvatske socijalne demokracije u Drugu internacionalu izložila je Elza Tomac.²³ E. Tomac je također obradila osnovne probleme socijalističkog sindikalnog pokreta u jednom od ključnih razdoblja njegove povijesti, dajući uvodni osvrt na razdoblje od 1889. do 1906. i zalazeći dalje u odnose s poslodavcima, radničko zakonodavstvo, privredne probleme, organizaciona pitanja sindikata, strukturu organizacije i članova, štrajkove, a u vezi s tim i u niz idejnih pitanja²⁴

VI. Musa iznio je nekoliko podataka o interesu hrvatske građanske i socijalističke štampe za zbivanja u Makedoniji do Prvoga svjetskog rata i o listu »Makedonija« (Zagreb 1898).²⁵

Području vanjskih veza hrvatske socijalne demokracije, u općenito malo istraživanom razdoblju uoči rata, pripada i prilog F. Bikar u kome su prikazani odnosi između hrvatske i srpske socijalne demokracije s obzirom na razmatranje pretpostavaka o njihovim stavovima prema nacionalnom pitanju.²⁶ Razvoj tih stavova dovodio je do dosta složenih odnosa koje nije lako ocijeniti bez opasnosti da se upadne u jednostranost.

Spomenuti prilozi o našem radničkom pokretu bave se zbivanjima u Hrvatskoj i Slavoniji. Jedini posebni prilog (u PR, a i inače) posvećen Istri objavio je Ivan Beuc.²⁷ Istra je zahvaćena ponešto (uvodno) u jednom referatu Vj. Bratulića, a više u prvom dijelu jednog rada D. Šepića.²⁸

Razdoblje do 1918. zastupano je, u obliku diskusionog razmatranja o daljem istraživanju, u referatima F. Bikar, V. Oštrića, B. Pribić i V. Cecića,²⁹ a pored toga i u jednom korisnom historiografskom pregledu Miroslave Despot.³⁰

²² F. Bikar, Nacionalna politika Ugarske socijaldemokratske partije i nemađarski socijalistički pokreti — hrvatski, slovački, rumunjski i srpski — od 1890. do 1907, 6, 7—54. Sličnom, ali širem krugu problema pripada jednim dijelom i rad F. Bikar, Uloga Ervina Szabóa u radničkom pokretu Madara i nemađarskih naroda Ugarske od 1900. do 1918«, Zbornik HI JAZU 5, Zagreb 1964, 223—346.

²³ E. Tomac, O primanju Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije u Drugu internacionalu, 6, 161—167. O tome je, u širem sklopu i ne upotrijebivši spomenuti rad, pisao S. Dimitrijević u raspravi: »Učešće balkanskih socijalista u Drugoj internacionali od njena stvaranja do međunarodnog socijalističkog kongresa u Kopenhagenu (1889—1910)«, Prilozi za istoriju socijalizma 3, Beograd 1966, 1—63, osobito 43—44).

²⁴ E. Tomac, Reorganizacija socijalističkih sindikata u Hrvatskoj u razdoblju 1906—1910. godine (Prilog problematiki razvitka i djelovanja sindikalnog pokreta u Hrvatskoj do prvog svjetskog rata), 7—8, 110—134. Priložene su i četiri tabele o razvoju sindikata.

²⁵ VI. Musa, O potrebi istraživanja veza između makedonskog i hrvatskog revolucionarnog pokreta, 6, 168—170. Dalji tekst (170—172) razmatra neke oblike hrvatsko-makedonskih odnosa između dva rata i u NOB-i. Referat je objavljen i na makedonskom jeziku (za potreba od ispitivanje na vrskite među makedonskoto i hrvatskoto revolucionerno dviženje) u zborniku »Razvitok na državnost na makedonskiot narod«, Skopje 1966, 478—484.

²⁶ F. Bikar, Razvoj odnosa između hrvatske i srpske Socijalne demokracije i pokušaji usklađivanja njihovih koncepcija o nacionalnom pitanju od 1909. do 1914. (U povodu 50-godišnjice smrti Dimitrija Tucovića), 5, 165—192.

²⁷ I. Beuc, Radnički pokret i socijalna demokracija u Istri do 1918. godine, 3—4, 164—171 (štampano i u »Istarskom mozaiku« 1964, 95—102).

²⁸ V. bilj. 57.

²⁹ F. Bikar, Prijedlog za promjenu kompozicije i nadopunu teksta o socijalnoj demokraciji u »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije«, 3—4, 135—142; VI. Oštrić, O nekim pitanjima izučavanja radničkog pokreta jugoslavenskih naroda do 1919. godine, 3—4, 143—151; B. Pribić, Osvrt na prilike u Hrvatskoj početkom XX stoljeća s osobitim osvrtom na potrebu izučavanja seljačkog pokreta, 3—4, 152—154; V. Cecić, Neka zapažanja i neki rezultati iz proučavanja radničkog pokreta u Hrvatskoj do 1918. godine, 3—4, 155—163. (U

Posebno mjesto među tekstovima koji se odnose na ovo razdoblje ima prikaz razvoja ideje o jugoslavenskoj državi koji je, u jednom širem okviru, dao F. Tuđman.³¹

Na sudjelovanje Augusta Cesarca, Vladimira Čopića i Đure Cvijića u omladinskom pokretu do 1914. odnosi se jedan prilog Zorice Stipetić, i uvodni dijelovi triju priloga Matije Uradina.³²

4. *Razdoblje 1919—41.* Povijest ovog razdoblja obuhvaćena je s više manjih i nekoliko većih radova, te u diskusionim prilogima, a u pojedinim prilogima uzete su u obzir i druge jugoslavenske zemlje.

Vojo Rajčević je obradio srednjoškolski pokret 1919, njegove razvojne faze i organizacije.³³

God. 1919. i 1920. djeluje u Zagrebu radnička škola SRPJ(K), odnosno KPJ. Njen je historijat obradila Stanislava Koprivica-Oštrić.³⁴ U okviru proučavanja sukoba u KPJ sa centrumašima 1920, ona je analizirala dva važna izvora za taj sukob (Brošure »Naša sporna pitanja — Manifest Opozicije Komunističke partije Jugoslavije« i »Prilozi za naša sporna pitanja«), te izvela zaključke o stavovima centrumaša.³⁵ Pridonoseći upoznavanju važne diskusije o nacionalnom pitanju, vođene 1923. unutar KPJ, a preko štampe legalne NRPJ, ona je razriješila pseudonim jednog od učesnika (Ante Ciliga), a prikazala je i udio A. Cesarca u toj diskusiji.³⁶

Partijska i sindikalna aktivnost u Hrvatskoj, prilično intenzivna u dvadesetim godinama.³⁷ nije zamrla za vrijeme diktature. Ljubica Petrović je iznijela o tome više podataka.³⁸ Proučavajući dalje ovo razdoblje ona je dala i jedan širi,

ovom referatu ima više iskonstruiranih hipoteza, dijelom na osnovi nekritičke interpretacije izvora o radničkom pokretu u XIX stoljeću. Na neke od njih upozorio je J. Šidak, Eugen Kvaternik i Prva Internacionala, HZ XVII, 1964, 504—506.) Ovdje se može spomenuti i jedan prilog diskusiji Z. Komarice u kojemu su iznesena izvjesna zapažanja i podaci o radničkom pokretu naših iseljenika u SAD (3—4, 384—387).

Među recenzijama i prikazima djela i priloga u periodici za ovo razdoblje može se spomenuti koristan prikaz mađarske literature i edicija građe od F. Bikar (6 priloga u PR 1—2 i 3—4), koji dopunjava sličan prilog V. Kovačeva (Neka pitanja istorijske građe za istoriju mađarskog radničkog pokreta) u »Prilogima za istoriju socijalizma« 1, Beograd 1964, 420—444.

³⁰ M. Despot, Nekoliko podataka o poslijeratnim publikacijama s područja ekonomske historije Hrvatske od godine 1850. do 1918. 3—4, 266—274. Obuhvaćene su, u nekoliko kraćih odlomaka, i ostale republike. Ovaj je tekst inače izvod iz opsežnog rada M. Despot koji je objavljen tek 1967. kao »Osvrt na štampanu građu i literaturu o gospodarskoj povijesti Hrvatske od 1850. do 1918. (Prilog gospodarskoj povijesti iz fondova zagrebačkih biblioteka)«, n.d. u bilj. 9, 269—389, sa nizom bilježaka i biografskim registrom. S ovim se prilogom dijelom dopunjava rad slične vrste Josipa Buturca »Pregled arhivskih izvora za ekonomsko-socijalnu historiju Hrvatske i Slavonije, napose u toku 1849—1873«, n.d. u bilj. 9, 391—404.

³¹ V. bilj. 87, str. 8—10.

³² V. bilj. 47 i 51.

³³ V. Rajčević, Uloga revolucionarne struje u pokretu srednjoškolaca u Hrvatskoj 1919. godine, 7—8, 135—146 (s osvrtom na literaturu). Njime su ispravljeni neki zaključci Sl. Cvetkovića u radu »Prilog pitanju osnivanja Saveza komunističke omladine Jugoslavije«, Istorija XX veka VI, Beograd 1964, 223—231.

³⁴ S. Koprivica-Oštrić, Socijalistička radnička škola u Zagrebu i neke napomene na prikaz razdoblja 1919—1924, 3—4, 201—205. Drugi dio ovog priloga utvrđuje pojedine činjenice iz povijesti KPJ u tom razdoblju. O spomenutoj školi pisao je kasnije, ne spomenuvši ovaj rad, D. Živković, Aktivnost Sime Miljuša u radničkom pokretu i KPJ do 1925. godine, Istorija radničkog pokreta 3, Beograd 1966, 61—126, napose 75, 82, 86).

³⁵ S. Koprivica-Oštrić, O manifestu opozicije 1920. godine, 7—8, 147—161.

³⁶ S. Koprivica-Oštrić, O pseudonimu Mbt, 1—2, 427—429; Udio Augusta Cesarca u diskusiji o nacionalnom pitanju u KPJ 1923. godine, 6, 109—119. Ovdje su izneseni i neki osnovni podaci o toj diskusiji i uspoređeni Cesarčevi stavovi s rezolucijom III zemaljske konferencije KPJ o nacionalnom pitanju.

³⁷ Usp.: J. Cazi, Nezavisni sindikati 1921—1929, Zagreb 1962; II. IHRPH, 1964. Završen je i rukopis treće knjige. Prve dvije knjige obuhvaćaju razdoblje od 1917—25, a treća od 1925—29.

³⁸ Lj. Petrović, O radničkom pokretu u Hrvatskoj u periodu diktature 1929—1932, 3—4, 206—211.

složeni prikaz sindikalnog pokreta.³⁹ Istražujući radničke, napose sindikalne organizacije i štrajkove, te ulogu KPJ sredinom 30-tih godina, Bosiljka Janjatović je objavila tri priloga o navedenoj tematici.⁴⁰ Više podataka o komunistima u sindikalnom pokretu u razdoblju diktature dao je i M. Uradin u jednom prilogu.⁴¹ Ivan Sabolek je, kao učesnik, dao prilog historijatu revolucionarnog radničkog pokreta željezničara. Njegov su prilog Lj. Petrović i B. Janjatović dopunile podacima i bilješkama.⁴²

Ovdje valja spomenuti i memoarski prilog Marka Zovka o jednom važnom sektoru ilegalnog rada KPJ.⁴³

Ivan Jelić je objavio više priloga o narodnofrontovskoj politici KPJ, sa širim i produbljenijim zahvatom u problematiku.⁴⁴

Odnos između KPJ i SKOJ-a između dva rata prikazao je u diskusionom obliku V. Rajčević.⁴⁵

I. Babić je jednom ovećom radnjom ušao u složenu problematiku »sukoba na ljevici« i u širu tematiku povijesti marksističke misli u Jugoslaviji.⁴⁶

Pojedinim istaknutim intelektualcima-komunistima posvećeno je više priloga. Ovamo ide grupa od šest priloga o političkom i revolucionarnom djelovanju Augusta Cesarca,⁴⁷ te posebni izvodi iz memoarske građe (iz izjava Anke Supanc i Nikole Pupavca).⁴⁸ Ovdje valja spomenuti i koristan arhivistički rad Mire Kolar

³⁹ Lj. Petrović, Prilozi proučavanju sindikalnog pokreta u Hrvatskoj 1929—1932. godine, 7—8, 162—177. Priložen je izvorni partijski tekst: »Statut nezavisnih revolucionarnih sindikata«.

⁴⁰ B. Janjatović, Izbori za radničke komore u Hrvatskoj 1933. godine, 7—8, 60—70; Nekoliko primjedaba na IV glavu »Pregleda istorije Saveza komunista Jugoslavije«, 3—4, 212—215 (radi se o obilježjima štrajkova sredinom 30-tih godina, odnosu seljaka prema štrajkašima i političkom utjecaju komunista); Štrajk tekstilnih radnika u »Tivaru« godine 1936, 6, 55—80.

⁴¹ M. Uradin, Neke primjedbe na prikaz radničkog pokreta između dva rata, 3—4, 186—194. Prvi dio odnosi se na neke akcije hrvatskih komunista u doba donošenja Obznane.

⁴² I. Sabolek, Iz historijata revolucionarnog radničkog pokreta u Glavnoj radionici državnih željeznica u Zagrebu 1929—1937, 1—2, 403—418.

⁴³ M. Zovko, Centralna partijska tehnika 1933—1935, 1—2, 457—465.

⁴⁴ I. Jelić, O proučavanju nekih problema organiziranja Narodne fronte u Jugoslaviji do 1941. godine, 3—4, 180—185 (težište je na razdoblju od 1934—36); Osnovni problemi stvaranja Narodne fronte u Jugoslaviji do 1941. godine, 7—8, 71—102 (uz uvodni pregled literature, obradeni su odnosi Narodne fronte prema KPJ kao inicijatoru njenog stvaranja i nosiocu njene politike, jedinstvu radničke klase i građanskim opozicionim strankama te specifičnosti stvaranja Narodne fronte u pojedinim jugoslavenskim zemljama). Ovom krugu pripada i više autorovih radova u drugim publikacijama: Razvitak Narodnog fronta u Jugoslaviji HP 1964, 193—205; Rad Glavnog inicijativnog odbora na stvaranju Jedinstvene radničke stranke, Iz starog i novog Zagreba III, 1963, 253—262 (kasnije je o tome pisao, ne spominjući ovaj rad, M. Bosić, Aktivnost Komunističke partije Jugoslavije na stvaranju Jedinstvene radničke partije 1935. godine«, Istorija radničkog pokreta 3, Beograd 1966, 127—170, napose 135—139; Štampa Narodnog fronta u Zagrebu prije rata, (Četiri legalna lista putem kojih je KPJ propagirala stvaranje antifašističkog pokreta), Zagrebačka panorama 1964, br. 11—12, 42—43; Prvomajske demonstracije u Zagrebu 1940, HZ XVIII, 1965, 189—201.

⁴⁵ V. Rajčević, Bilješke o interpretaciji razvoja SKOJ-a u »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije«, 3—4, 195—200.

⁴⁶ I. Babić, Odnos filozofije i znanosti u radovima jugoslavenskih marksista 1931—1941, 5, 9—116. Uz opsežan naučni aparat valja zabilježiti i Bibliografiju (337 jedinica) koju je, u suradnji sa autorom, izradila B. Milinković.

⁴⁷ Ivan Gotthardi Skiljan, Politička publicistika i teorijska djela Augusta Cesarca, 6, 99—102; Z. Stipetić, Nastup mladog Cesarca, 6, 103—108 (odnosi se na razdoblje 1910—14, ali se zbog boljeg pregleda navodi ovdje); S. Koprivica-Oštrić, n.d. u bilj. 36; M. Uradin, Iz političkog djelovanja Augusta Cesarca, 6, 120—124 (presjek kroz tu djelatnost od 1910—41.); I. Ramljak, August Cesarec u spomenama revolucionara, 6, 125—130 (prema memoarskoj građi u Arhivu IHRPH); H. Sarinić, O Ratnom dnevniku Augusta Cesarca iz 1939. godine, 6, 131—137 (uvodni komentar i izvodi iz dnevnika u ostavštini A. Cesarca, Arhivu IHRPH). Prilozi su pripremljeni za naučni skup »Djelo A. Cesarca«, Zagreb 21—23. III 1965 (usp. uvodni prikaz u PR 6, 97—98 i iscrpni informativni komentar, s prikazom diskusije, St. Lašića u »Forumu« 1965, br. 3—4, 536—548).

⁴⁸ A. Supanc, Moj partijski rad u Zagrebu i suradnja s Augustom Cesarecem 1927—1934, 1—2, 467—473; N. Pupavac, Susreti s Augustom Cesarecem 1—2, 475—478.

Dimitrijević o ostavštini Otokara Keršovanija,⁴⁹ s detaljnim pregledom ostavštine, biografijom i bibliografijom O. Keršovanija, te bibliografijom radova o njemu.⁵⁰

Ovoj grupi pripadaju i dva biografska priloga M. Uradina o Vladimiru Čopiću i Đuri Cvijiću,⁵¹ a može se spomenuti i knjiga Joze Petričevića o Ivi Loli Ribaru.⁵²

Uz ove radove mogu se spomenuti i kulturnopovijesni prilozi I. Gotthardi-Škiljana, s težištem na naprednim časopisima, i Z. Stipetić-Benčić o umjetničkoj grupi »Zemlja«.⁵³

Svi se navedeni radovi odnose pretežno na Hrvatsku. Nekoliko priloga vanjskih suradnika posvećeno je i drugim jugoslavenskim zemljama. F. Saje je u jednom prilogu utvrdio niz činjenica o radničkom pokretu u Sloveniji između dva rata, a dijelom i u razdoblju 1941—45.⁵⁴ Sličan prilog o radničkom pokretu u Bosni i Hercegovini između dva rata dao je Nikola Babić,⁵⁵ dok su Milenko Palić i Dorđe Milanović prikazali na taj način Vojvodinu.⁵⁶

Dva priloga V. Bratulića i D. Šepića obrađuju vrlo zanimljivu tematiku Julijske Krajine između dva rata,⁵⁷ a Šepićev prilog podjednako i razdoblje do 1918. odnosno 1941—45. te 1945—54. Oba priloga prikazuju i događaje u Julijskoj Krajini i odnose između radničkih pokreta Austro-Ugarske, Jugoslavije i Italije (na tim je odnosima težište Šepićeva priloga).

Prilično malo istražena tematika odnosa KPJ s međunarodnim radničkim pokretom, naročito s Kominternom (literatura o tome počinje se povećavati tek posljednjih godina), razmatrana je u diskusionom obliku u dva teksta Zv. Lisinskog i Zl. Čepo.⁵⁸

⁴⁹ M. Kolar-Dimitrijević, Rukopisna ostavština Otokara Keršovanija u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 7—8, 223—240.

⁵⁰ Usp. i novije objavljene tekstove iz ostavštine s uvodnim komentarima i bilješkama: I. Jelić, Otokar Keršovani i naša povijest (U povodu objavljivanja njegovih bilježaka o političkom i kulturnom razviku Dalmacije), Mogućnost 1964, br. 11, 1143—1146, te same Bilješke . . . , isto, 1134—1143; Nusret Seferović, Beleška uz Keršovanijevu skicu za studiju o Miroslavu Krležu, Forum 1966, br. 5—6, 79—80, te samu Skicu . . . , isto, 81—84.

⁵¹ M. Uradin, Prilog za biografiju Vladimira Čopića (U povodu 25-godišnjice smrti, 1939—1964), 6, 174—184 (štampano, s više fotografija, i u »Senjskom zborniku« I, 1965, 137—152); Prilog za biografiju Đure Cvijića, 7—8, 179—186. Oba rada sadrže i nešto podataka o njihovom učešću u omladinskom pokretu do 1914.

⁵² J. Petričević, Ivo Lola Ribar (Biografija), IHRPH, Zagreb 1964. Knjiga je u stvari prošireno i popravljeno izdanje starije autorove knjige (Ivo Lola Ribar, »Mladost«, Zagreb 1961). Usp. i recenzije, uglavnom nepovoljne (s elementima nerazumijevanja stvarnih obilježja knjige, kao izrazito publicističkog djela, i neopravdanih sumnja u intencije izdavača — uz mnoge opravdane zamjerke) S. Cvetkovića u »Gledištima« 1965, br. 1, 145—147, te D. Lazarević i B. Kovačevića u JIC-u 1965, br. 2, 109—113.

⁵³ I. Gotthardi Škiljan, Revolucionarna književnost i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata, 3—4, 53—57; Z. Stipetić-Benčić, O jednoj autohtonu pojavi naše kulturne baštine, 3—4, 275—277.

⁵⁴ F. Saje, Neke primjedbe na obradu radničkog pokreta u Sloveniji u »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije«, 3—4, 68—70.

⁵⁵ N. Babić, Nekoliko primjedaba na »Pregled istorije SKJ« s osobitim obzirom na tematiku u pogledu Bosne i Hercegovine, 3—4, 71—74. O toj tematici dobro je usporediti i »Diskusiju o Pregledu istorije SKJ« (Sarajevo 26—27. II 1964), Prilozi I, Sarajevo 1965, 303—437. Slična diskusija u Titogradu (15—16. IV 1964.) ispunila je sve stranice »Istorijskih zapisa« 1964, br. 2, 191—390. I ove su diskusije, kao i ostale, prelazile okvire jedne jugoslavenske zemlje. Usp. i širi prikaz: I. Jelića, Diskusija o »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije« u Titogradu, 6, 227—238.

⁵⁶ M. Palić, Prilog diskusiji o »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije«, 3—4, 75—78; D. Milanović, Razvijati specijalizaciju i kolektivan naučnoistraživački rad, 3—4, 79—80 (naslov se u stvari odnosi samo na jedan odlomak teksta).

⁵⁷ Vj. Bratulić, Socijalistički pokret u Julijskoj krajini (1918—1941) 3—4, 172—179 (štampano i u »Istarskom mozaiku« 1964, br. 3, 195—201); D. Šepić, Nacionalno pitanje u odnosima između jugoslavenskog i talijanskog radničkog pokreta, 3—4, 232—248.

⁵⁸ Z. Lisinski, KPJ i III komunistička internacionala između dva rata, 3—4, 216—223; Z. Čepo, O nekim odnosima KPJ s međunarodnim radničkim pokretom između dva rata, 3—4, 224—231.

Ekonomskopovijesna tematika razdoblja između dva rata zastupana je jednim diskusionim prilogom, s napomenom o izvorima i literaturi, od Br. *Banovića*,⁵⁹ te jednim radom I. *Vinskoga*.⁶⁰

Najzad, ovo je razdoblje obuhvaćeno u cjelini i u većem bibliografskom prilogu (99 jedinica) od V. *Rajčevića*.⁶¹

Priloga gradi za ovo razdoblje nije bilo (osim jednog dokumenta uz rad spomenut u bilj. 39 i izvoda iz memoarske građe — v. bilj. 43 i 48). No valja još spomenuti neka interesantnija diskusiona izlaganja (bez posebnog naslova) učesnika u radničkom i revolucionarnom pokretu o različitim pitanjima.⁶²

Više različitih pitanja iz povijesti radničkog pokreta između dva rata razmatrano je, pretežno polemički, u još nekim prilogima diskusiji (S. *Dimitrijević* i P. *Damjanović* — autori nekih poglavlja »Pregleda istorije Saveza komunista Jugoslavije«, te V. *Bogdanov* i D. *Šćukanec*).⁶³

F. *Tudman* je pokušao dati analizu osnovnih problema bivše Jugoslavije kao objašnjenje njene stalne krize i brzog sloma.⁶⁴

Dosta je pažnje posvećeno i posljednjim danima Kraljevine Jugoslavije (v. početak idućeg poglavlja).

5. *Razdoblje 1941—1945.* Razdoblje NOB-e i revolucije obrađeno je u mnogim raznovrsnim prilogima.

Dva diskusiona priloga I. *Jelića* i Fikrete *Butić*, te Stj. *Ščetarića*, napisana u povodu knjige V. Terzića, objašnjavaju više važnih političkih i vojnih problema u aprilskom ratu 1941.⁶⁵

Nekim prethodnim zbivanjima (pristup Trojnom paktu, držanje V. Mačeka poslije 27. III 1941, sastav Simovićeve vlade) posvećen je jedan diskusioni prilog B. *Krizmana*.⁶⁶

Više priloga govori o razvoju okupaciono-kvislinškog sistema. Među njima su prilozi o političkoj povijesti NDH,⁶⁷ o nekim posebnim aspektima njene povijesti,⁶⁸ o razvoju i obilježjima okupacionog sistema u anektiranoj Dalmaciji.⁶⁹ Ovamo ide i kraći prilog Narcise *Lengel* o tragičnoj sudbini bjegunaca iz Kerestinceva.⁷⁰

⁵⁹ B. *Banović*, O ekonomskohistorijskoj podlozi »Pregleda istorije Saveza komunista Jugoslavije« (Period između dva rata), 3—4, 259—265.

⁶⁰ I. *Vinski*, Procjena kapitala na području Hrvatske u razdoblju između dva svjetska rata, 3—4, 417—446 (preštampano i u »Prilogima za ekonomsku povijest Hrvatske«, 113—143).

⁶¹ V. *Rajčević*, Prilog bibliografiji naprednih novina i časopisa između dva rata (1918—1941), 3—4, 530—552. Ovdje se može spomenuti i jednu ediciju novinske građe: Politički vjesnik. Vjesnik radnog naroda. Kritičko izdanje. Priredio Vlado Stopar, IHRPH, Zagreb 1965.

⁶² D. *Škorić*, 3—4, 352—360 i Ml. *Iveković*, 3—4, 374—382 u širem okviru, a Đ. *Spoljarić*, 3—4, 405—409 o komunistima u sindikalnom pokretu 1937—38.

⁶³ S. *Dimitrijević*, 3—4, 387—396; P. *Damjanović*, 3—4, 366—374; V. *Bogdanov*, 3—4, 396—400; D. *Šćukanec*, 3—4, 409—410.

⁶⁴ V. bilj. 87.

⁶⁵ Fikreta *Butić* i I. *Jelić*, O tako zvanom ustaškom ustanku u Hrvatskoj 1941, 3—4, 508—520; S. *Ščetarić*, O političkim i vojnim uzrocima sloma Jugoslavije, 3—4, 491—507. Usp. i recenziju D. *Šćukanca* »Povodom knjige Velimira Terzića »Jugoslavija u aprilskom ratu 1941«, Socijalizam 1964, br. 7—8, 1372—1380.

⁶⁶ B. *Krizman*, Neke napomene uz »Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije«, 3—4, 249—258.

⁶⁷ F. *Butić*, O nekim problemima proučavanja »Nezavisne Države Hrvatske«, 3—4, 304—308; F. *Butić*—I. *Jelić*, Prilozi za proučavanje historije NDH u razdoblju 1942—1943, 1—2, 339—356; F. *Butić*, O nekim političkim akcijama u NDH uoči njezina sloma, 7—8, 187—194.

⁶⁸ D. *Šćukanec*, Teror okupatora i kvislinga u Nezavisnoj državi Hrvatskoj i hrvatsko stanovništvo, 1—2, 419—426; B. *Banović*, Izvoz radne snage i deportacije stanovništva s teritorije NDH u toku Drugog svjetskog rata, 1—2, 375—380 (tema je prikazana i tabelarno te kartogramom za sve zemlje Evrope, tabelama za NDH i jugoslavenske zemlje, te tekstovima dvaju ugovora između Njemačke i NDH).

⁶⁹ D. *Šepić*, Talijanska okupaciona politika u Dalmaciji (1941—1943), 1—2, 215—242.

⁷⁰ N. *Lengel*, Zapis komunista pred strijeljanje na zidu ćelije ustaškog zatvora u Zagrebu i neki podaci o sudbini zatočenika nakon pokušaja bijega iz logora Kerestinec u srpnju 1941. godine (u povodu 25 godišnjice), 7—8, 195—196. Priložena je fotografija spomenutog zapisa. Po mišljenju Z. Komarice, autor zapisa je A. Cesarac (Z. *Komarica*, Smrt Augusta Cesarca (Prilog jednom istraživanju), Forum 1967, br. 1—2, 171—177).

Jedan dio spomenutih priloga (v. bilj. 68 i 69) nastao je u vezi s pripremama za sudjelovanje na III međunarodnom kongresu za historiju pokreta otpora (Karlović Vary, 2—4. IX 1963).⁷¹ Kao rezultat tih priprema u IHRPH, kao i u širim, jugoslavenskim razmjerima, nastao je niz predložaka (izvodi iz građe, faktografski prilozi, obrade pojedinih pitanja povijesti NDH, odnosno okupaciono-kvislinškog sistema u drugim jugoslavenskim zemljama) za dva veća referata F. Tuđmana: »Nezavisna Država Hrvatska kao instrument politike okupacionih sila u Jugoslaviji i narodnooslobodilačka borba u Hrvatskoj 1941—1945« (štampano i na engleskom u zborniku radova »Les Systèmes d'Occupation en Yougoslavie 1941—1945«, IRP, Beograd 1963) i »Okupacioni sistem i razvoj oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije u Jugoslaviji 1941—1945«. Oba rada štampana su kao knjiga »Okupacija i revolucija. Dvije rasprave«, IHRPH, Zagreb 1963. Neki od tih radova-predložaka, a i neki drugi radovi, napisani ovom prilikom, objavljeni su i posebno (prilozi vojvodanskih autora ispunili su Zbornik za društvene nauke Matice srpske, 1963, sv. 35, referat Jovana Marjanovića, Ekonomska politika nemačkih nacističkih okupatora u Jugoslaviji 1941—1945 (s posebnim osvrtom na nemačku ekonomsku politiku u Srbiji i Banatu), objavljen je u JIČ-u 1963, br. 4, 73—95, a prilog B. Križmana »Odnosi Jugoslavije s Njemačkom i Italijom 1937—1941« u HZ XVIII, 1965, 227—257, tako da su pripreme za spomenuti kongres znatno obogatile našu historijsku literaturu o okupaciono-kvislinškom sistemu.

O pripremama organizacija KPH u Dalmaciji za početak oružane borbe 1941. govori u svojim sjećanjima M. Žuvić.⁷²

Dosta priloga govori o razvoju narodne vlasti u Hrvatskoj. A. Feldman i M. Rastić priredili su za štampu tri sačuvana dokumenta Odbora civilne vlasti u Mogoriću (Lika)⁷³ (o tom se odboru već pisalo u štampi, jer je rješavao čak i o jednom razvodu braka). U jednom prilogu Josipe Tomić dan je veći broj podataka i analizirano više pitanja o postanku, sistemu i djelovanju narodne vlasti u Hrvatskoj 1941—1943,⁷⁴ dok je M. Rastić sa saradnicima⁷⁵ sakupio i sredio podatke o sistemu narodne vlasti u Hrvatskoj potkraj 1943, te dao kronološki pregled razvitka NOO-a.⁷⁶ Svi su ti podaci predstavljeni u tabelama s objašnjenjima, te pregledom izvora i literature.⁷⁷

Posebna je pažnja obraćena ZAVNOH-u (u povodu 20-godišnjice postanka). Njegovo osnivanje i djelatnost 1943. obradio je D. Šćukanec,⁷⁸ a Z. Stipetić-Benčić dala je pregled podataka o sastavu ZAVNOH-a od I do IV zasjedanja, vijećnicima AVNOJ-a iz Hrvatske u vrijeme I i II zasjedanja, te spisak svih vijećnika ZAVNOH-a s podacima o njima.⁷⁹ Ovamo ide i jedan diskusioni prilog J. Buljana o razvoju narodne vlasti u Hrvatskoj i Sloveniji u toku NOB-e.⁸⁰ Spomenutim

⁷¹ V. prikaz F. Butić, s popisom referata, 1—2, 479—485.

⁷² M. Grozdanić i V. Lukatela (priredili), Iz sjećanja Marijana Žuvića. O počecima narodnooslobodilačkog pokreta i oružane borbe u Dalmaciji, 7—8, 245—251.

⁷³ A. Feldman i M. Rastić (priredili), Odbor civilne vlasti u Mogoriću 1941. godine, 7—8, 242—244.

⁷⁴ J. Tomić, Prilog proučavanju postanka i razvitka narodne vlasti u Hrvatskoj 1941—1943, 1—2, 85—103.

⁷⁵ M. Đermanović, Biserka Milinković, Mihael Sobolevski.

⁷⁶ M. Rastić, Pregled sistema narodne vlasti u Hrvatskoj 1941—1943, g. 1—2, 105—173.

⁷⁷ M. Kolar-Dimitrijević upozorila je, na osnovi saopćenja Zdravka Krnića, da u Slavoniji 1941. nije bilo NOO-a (M. Kolar-Dimitrijević, Pregled organizacije poljoprivrede u narodnooslobodilačkoj borbi na oslobođenom području Slavonije, Zbornik 4, Slavonski Brod 1966, 92).

⁷⁸ D. Šćukanec, Osnivanje i rad ZAVNOH-a 1943, 1—2, 19—84 (sa tri tabele o sistemu narodne vlasti, koje je izradio M. Rastić).

⁷⁹ Z. Stipetić-Beučić, Sastav ZAVNOH-a, vijećnici ZAVNOH-a i vijećnici AVNOJ-a iz Hrvatske, 1—2, 175—214.

⁸⁰ J. Buljan, Primjedbe na prikaz narodne vlasti u VI glavi »Pregleda istorije Saveza komunista Jugoslavije«, 3—4, 299—303. Usp. i njegov referat »O nekim pitanjima izgradnje naše federacije« u zborniku: »Značenje Drugog zasjedanja AVNOJ-a za socijalističku revoluciju u Jugoslaviji«, Zagreb 1963, 123—128. Za simpozij o toj temi čiji su materijali objavljeni u spomenutom zborniku, usp. i prikaz I. Jelića, 1—2, 486—487. Za pojedina pitanja NOB-e u Sloveniji usp. i Saje, n. dj. u bilj. 54, te D. Sepić, n. dj. u bilj. 57.

radovima o narodnoj vlasti pridružuje se i posebna knjiga građe o radu ZAVNOH-a 1943.⁸¹

Valja zabilježiti i priloge o štampi NOP-a u Hrvatskoj. Đ. Plemenčić je, nakon uvodnog prikaza o počecima NOP-a u Hrvatskom zagorju, objavio historijat ilegalnog lista »Glas Hrvatskog zagorja« i analizirao njegov sadržaj,⁸² a D. Borojević-Šternberg izradila je bibliografiju štampe partijskih i drugih društveno-političkih organizacija (bez radiovijesti i listova vojnih jedinica) u toku NOB-e u Hrvatskoj.⁸³

Dosta je pažnje obraćeno širem razmatranju osnovnih komponenta NOB-e i revolucije, s težnjom prema uopćavanju, a u vezi s metodološkim razmatranjima problematike (npr. odnos između općeg i posebnog). Takvi su prilozi dani kao referati ili izlaganja u diskusiji. Ovdje valja zabilježiti referate V. Stopara D. Šćukanca (uključujući i izlaganja u diskusiji, njegova i P. Damjanovića, V. Kljakovića,⁸⁴ Š. Šehovića⁸⁵ i S. Ščetarića te prilog diskusiji D. Bilandžića.⁸⁶

Među ovim priložima ističe se, po složenosti interpretacije i težnji da se zahvati šire prethodno razdoblje, referat F. Tuđmana, priređen za međunarodni znanstveni skup »Društveni aspekti pokreta otpora u Evropi« (Milano, 25—26. III 1966),⁸⁷ i uvodni, pretežno »politički«, referat J. Katušića za simpozij u povodu 20-godišnjice oslobođenja (Zagreb 18—20. I 1966).⁸⁸

⁸¹ Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske. Zbornik dokumenata 1943, IHRPH, Zagreb 1964 (glavni redaktor Hodimir Sirotković, redaktori Savka Kalinić, L. Kobsa, Ljiljana Modrić, pomoćni suradnici E. Tomac, Branko Plečaš, Ljerkica Baretić). Usp. i referat H. Sirotkovića »ZAVNOH prema drugom zasjedanju LVNOJ-a, u zborniku, n. dj. u bilj. 80, 113—122.

Problematici proučavanja narodne vlasti posvećeno je dijelom već spomenuto diskusiono izlaganje L. Gerškovića (v. bilj. 5). Usp. i knjigu Đorđa Kosa novića, Ekonomsko-politička djelatnost narodne vlasti u toku NOB-a, IHRPH, Zagreb 1964.

⁸² Đ. Plemenčić, »Glas Hrvatskog zagorja« — organ Povjerenstva CK KPH u 1942. g., 1—2, 357—374.

⁸³ D. Borojević-Šternberg, Bibliografija listova narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj, 1—2, 431—456 (sa 166 potanje obrađenih jedinica).

⁸⁴ V. Stopar, n. dj. u bilj. 5, D. Šćukanec, Neke primjedbe na prikaz socijalističke revolucije u Hrvatskoj u »Pregledu istorije SKJ«, 3—4, 291—298; za spomenuta izlaganja u diskusiji v. bilj. 63; V. Kljaković, Tri komponente oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije (Neke zapažanja o historiji NOR-a), 3—4, 283—290. Usp. i referat D. Šćukanca »Klasni karakter narodne vlasti i karakter naše revolucije«, n. dj. u bilj. 80, 129—136.

⁸⁵ V. Kljaković, n. dj. u bilj. 84 (s težištem na značenju i mjestu NOR-a u okviru Drugoga svjetskog rata; Š. Šehović, Međunarodni problemi jugoslavenskog narodnooslobodilačkog pokreta i socijalističke revolucije, 3—4, 309—317. V. Kljaković je objavio i recenziju »Dušan Plenča: Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku drugog svjetskog rata (Izdanie Institutu Društvenih nauka, Beograd, 1962)«, 3—4, 233—250 u kojoj je ukazao na neke netačnosti u interpretaciji NOR-a u sklopu Drugoga svjetskog rata.

⁸⁶ S. Ščetarić, Nešto o razvoju oružanih snaga NOR-a u »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije«, 3—4, 318—329; D. Bilandžić, 3—4, 412—413 (razmatranje o »modelu« partizanskog rata u odnosu na klasični rat).

⁸⁷ F. Tuđman, Društveni aspekti narodnooslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji, 7—8, 7—29. Referat je podijeljen na dva poglavlja: »Uzroci društveno-političke krize monarhističke Jugoslavije« i »Karakter narodnooslobodilačkog pokreta i polarizacija društvenopolitičkih snaga u toku okupacije i revolucije«, a sastavljena je na osnovi triju predložaka. Prvo pogl. i dio drugog (7—21) donekle je, ispuštanjem nekih odlomaka i promjenama pojedinih rečenica, izmijenjen zaključak autorove disertacije: »Uzroci krize monarhističke Jugoslavije od ujediničenja 1918. do sloma 1941«, Zagreb 1965, rukopis u Biblioteci IHRPH (VIII Zaključak: O osnovnim unutrašnjim i međunarodnim uzrocima što su uvjetovali krizu i slom monarhističke Jugoslavije, 461—508). Taj je zaključni dio objavljen, pod naslovom koji ima disertacija i uz uvodnu bilješku o tome, u »Forumu« 1967, br. 1—2, 73—111 (tekst je ponešto dopunjen pojedinih rečenicama, a na str. 111 umetnut je odlomak iz referata koji se ovdje spominje kao drugi predložak). Veći dio drugog pogl. (21—26) preuzet je, uz neke izmjene (dopunjavanje pojedinih rečenica i odlomaka), iz autorova referata: »O istraživanju karaktera NOP-a i uvjeta u kojima su nastale odluke AVNOJ-a« (n. dj. u bilj. 80 i Forum 1963, br. 10, 523—534).

Treći dio toga poglavlja (26—29) usmjeruje razmatranje na bitna obilježja NOP-a s gledišta društvenih procesa i donosi podatke o društvenoj pripadnosti boraca NOP-a prema Elaboratu o strukturi pripadnika NOP-a Jugoslavije (Centar za znanstvenu dokumentaciju IHRPH).

⁸⁸ J. Katušić, Revolucionarna postignuća narodnooslobodilačke borbe u 1944—1945. organski su dio razvoja klasne borbe i revolucionarne djelatnosti Komunističke partije u predratnom razdoblju, 7—8, 52—59. O simpoziju v. prikaz N. Radačića, 7—8, 263—267.

Specifičnoj temi partizanske sanitetske službe posvećen je referat dvojice liječnika-učesnika NOB-e, J. Kranjčevića Brade i S. Zlatića Miće, a u uvodu je prikazan i simpozij na kojem je referat podnesen.⁸⁹

Posebni radovi o drugim jugoslavenskim zemljama u razdoblju NOB-e, zastupljeni su ovećim referatom (s naučnim aparatom) N. Petrovića o brojnim pitanjima NOB-e u Vojvodini.⁹⁰

M. Sobolevski je pokušao upozoriti na značenje proučavanja nacionalnih manjina u povijesti radničkog pokreta i NOB-e.⁹¹

D. Šepić je dao prilog vrlo zanimljivoj tematici odnosa između KPJ i KP Italije u toku rata.⁹²

Z. Komarica je u kraćem prilogu diskusiji obratio pažnju odnosu naših iseljenika prema NOP-u.⁹³

6. *Razdoblje poslije 1945.* U jednom prilogu D. Bilandžića raspravljani su važni problemi izgradnje socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa 1945—58, (metodološki problemi, razdoblje administrativnog upravljanja, razdoblje radničkog samoupravljanja.⁹⁴ Pojedini politički i društveno-ekonomski problemi ovog razdoblja naznačeni su ili dotaknuti u nekoliko manjih priloga (pokušaji historijskog zahvata) D. Ivina, I. Liovića, Ivane Wist, N. Lengel i R. Stoisavljevića⁹⁵ te u dva diskusiona izlaganja N. Poljanića i P. Vranickog.⁹⁶

Odnosima s Italijom (do 1954) posvećen je jedan dio već spomenutog rada D. Šepića (v. bilj. 57).

7. *Povijest drugih zemalja.* Kao rezultat veza IHRPH sa inozemnim znanstvenim ustanovama i radnicima objavljeno je nekoliko vrlo zanimljivih priloga povijesti drugih zemalja. Na povijest Čehoslovačke između dva rata i u Drugom svjetskom ratu odnose se prilogi Zdenke Holotikove, Miroslava Kropiláka i Ede Friša,⁹⁷ a na povijest Francuske u tom ratu prilog Henria Michela.⁹⁸

Određeni zahvat u povijest zemalja Austro-Ugarske nalazimo u nekim, već navedenim, priložima T. Timeta i F. Bikar.⁹⁹

⁸⁹ J. Kranjčević-Brada i Savo Zlatić Mićo, Partizanska sanitetska služba u okrugu Karlovac godine 1941. i u početku 1942, s posebnim osvrtom na prvu partizansku bolnicu na Petrovoj gori, 6. 140—155; Memorijalni simpozij o partizanskoj sanitetskoj službi na Petrovoj gori, 6. 138—139.

⁹⁰ N. Petrović, Primedbe na VI glavu »Pregleda istorije Saveza komunista Jugoslavije«, — tretman Vojvodine, 3—4, 81—134.

⁹¹ M. Sobolevski, Nacionalne manjine Jugoslavije i »Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije«, 3—4, 330—331.

⁹² V. bilj. 57.

⁹³ Z. Komarica, n. dj. u bilj. 29. Usp. i neke novije, šire tekstove: Z. Komarica, Borba američkih Hrvata za jedinstvo i pomoć narodnooslobodilačkom pokretu (Povodom četrstog stoljeća Narodne revolucije), Forum 1966, br. 5—6, 146—161; Hrvatska bratska zajednica u borbi za antifašističko jedinstvo američkih Hrvata i pomoć narodnooslobodilačkom pokretu (Povodom 25 godina narodne revolucije), Zadarska revija 1967, br. 1, 56—61. Oba se teksta odnose dijelom i na razdoblje 1929—41.

⁹⁴ D. Bilandžić, Socijalistički društveno-ekonomski odnosi u »Pregledu istorije SKJ« (1945—1958), 3—4, 26—45 (s dvije tabele o investicionim kretanjima).

⁹⁵ D. Ivin, Analiza »Pregleda istorije Saveza komunista Jugoslavije« u vezi sa II i III plenumom CK KPJ u 1949. godini, 3—4, 332—336; I. Liović, Petogodišnji plan razvika narodne privrede FNRJ u godinama 1947—1951. u »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije«, 3—4, 337—339) sa zanimljivom tabelom o industrijskoj proizvodnji); I. Wist, Prilog za razmatranje historije i značaja našeg sindikalnog pokreta iz prvih godina naše socijalističke izgradnje na temelju »Pregleda istorije SKJ«, 3—4, 340; N. Lengel, Administrativni period u socijalističkoj izgradnji u »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije«, 3—4, 341; R. Stoisavljević, O politici Partije u pitanju kolektivizacije naše poljoprivrede, 3—4, 342—343.

⁹⁶ N. Poljanić, 3—4, 360—361; P. Vranicki, n. dj. u bilj. 8.

⁹⁷ Z. Holotikova, Slovačko pitanje i Komunistička partija Čehoslovačke za vrijeme predminhenske Republike, 6, 81—96; M. Kropilák, Historijska uvjetovanost, tok i značenje slovačkog narodnog ustanka 1944. godine, 3—4, 447—471; E. Friš, Neki problemi slovačkog narodnog ustanka 3—4, 472—490. Usp. i skupne prikaze H. Sarinića (Izdanja u povodu 20-godišnjice slovačkog ustanka, 5, 265—267) i Ladislava Holdoša (Nad knjigama o slovačkom narodnom ustanku, 6, 257—263).

⁹⁸ H. Michel, Društveni aspekti francuskog pokreta otpora, 7—8, 30—51.

⁹⁹ V. bilj. 9, 12, 15, 22.

Ovdje se mogu zabilježiti i dva informativna pregleda Miroslave Vukadinović o poljskoj historijskoj znanosti.¹⁰⁰

8. *Savremena međunarodna zbivanja i socijalizam u suvremenom svijetu*. Ovi dijelovi radnog područja Instituta nisu došli do velikog izražaja u PR.

Sa područja proučavanja integracionih kretanja u Evropi objavljen je jedan rad Marijana Krmpotića.¹⁰¹

O savremenom međunarodnom radničkom pokretu govori jedan diskusioni prilog (referat) i jedan prigodni referat H. Šarinića.¹⁰²

S ovog je područja objavljeno nekoliko prikaza odgovarajućih inozemnih časopisa i informativnih pregleda pojedinih zbivanja. Suradnici koji se bave (ili su se bavili) ovom tematikom objavili su veći broj takvih priloga u »Našim temama«.¹⁰³

9. *Arhivistika*. Ovoj za historičare važnoj struci pripada jedna vrijedna radnja M. Dimitrijević o sudskoj građi.¹⁰⁴ Valja istaći poglavlje »Pregled razvitka redovnih sudova u Hrvatskoj (sa sjedištem u Zagrebu)« (188—198).

Ovamo se mogu ubrojiti i već navedeni prilog M. Dimitrijević o Keršovanijevoj ostavštini, te mali prilozi L. Kobse, M. Rastića i M. Grozdanića.¹⁰⁵

10. *Prikazi i bilješke*. Jedan dio tekstova nije dosada bio spomenuti, pa se to može ovdje, na kraju, učiniti tako da se pregled sadržaja PR do kraja zaokruži. U spomenutoj rubrici prikazan je još izvjestan broj naučnih skupova,¹⁰⁶ niz domaćih¹⁰⁷ i neki inozemni časopisi,¹⁰⁸ po koja domaća¹⁰⁹ i inozemna knjiga,¹¹⁰ te pojedini prilozi u periodici.¹¹¹

VI. Oštrić

¹⁰⁰ M. Vukadinović, Stanje u poljskim historijskim naukama u svjetlu ideološke borbe PURP-a, 1—2, 496—498; IX kongres poljskih historičara, 3—4, 586—588.

¹⁰¹ M. Krmpotić, Putovi privredne politike Zajedničkog tržišta šestorice, 7—8, 197—214 (tri tabelarna priloga prikazuju sindikalne organizacije u tim zemljama, članstvo Evropske privredne zajednice i razvoj trgovinske razmjene SFRJ s glavnim ekonomskim grupacijama zemalja u svijetu).

¹⁰² H. Šarinić, »Pregled historije SKJ« o međunarodnom komunističkom i radničkom pokretu poslije II svjetskog rata, 3—4, 58—64; Prva internacionala i njen duh u suvremenom radničkom pokretu, 5, 131—140.

¹⁰³ V. bilj. 108. i 110. Usp. i jubilarni prilog »Deset godina Naših tema 1957—1966«, Naše teme 1966, br. 12, 2133—2228. U ovom je časopisu, do tada, 21 dosadašnji suradnik IHRPH objavio ukupno 176 tekstova.

¹⁰⁴ M. Dimitrijević, Problem rada s arhivskom i registraturnom građom redovnih sudova nastalom od 1850. do 1945. na području Zagreba, 6, 185—200.

¹⁰⁵ V. bilj. 49 i 6.

¹⁰⁶ Međunarodni simpozij »Austro-Ugarska i Internacionala« (C. Knapič-Krhen, 5); Simpozij o Prvom zasjedanju ASNOM-a (V. Musa, 5); Savjetovanje »Problemi privrednog i društvenog razvitka hrvatskih zemalja nakon ukidanja feudalizma (1849—1873)« (V. Oštrić, 6); Simpozij »Srpska socijaldemokratska partija« (F. Bikar, 6); Četvrti kongres historičara Jugoslavije, Sarajevo, 16—18. XI 1965 (V. Oštrić, 7—8).

¹⁰⁷ Historijski zbornik XV/1962 i XVI/1963 (V. Oštrić 3—4, 5); Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja 1960—1962 (C. Knapič-Krhen 3—4); Jevrejski almanah 1954—1962 (S. Koprivica-Oštrić, 3—4); Zbornik historijskog instituta Slavonije 2, Slavonski Brod 1964 (V. Oštrić 6); Prilozi za istoriju socijalizma 1, Beograd 1964 (isti, 7—8); Historijski pregled 1964 (isti, 7—8); Zbornik za historiju prosvjete i školstva 1, Zagreb 1964 (isti, 7—8); Sarajevski »Pregled« 1946—1966 (Historiografski prilozi (bibliografija, V. Musa, 7—8).

¹⁰⁸ Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung 1962 (I. Kohler, 3—4); Rivista storica del socialismo 1962 (An. Solman, 3—4); International labour Review 1962. (D. Dediol, 3—4); Gaceta Austral (A. Solman, 5) Z pola walki 1963. i 1964 (M. Vukadinović, 6); Cuba socialista 1965 (A. Solman, 7—8).

¹⁰⁹ Dušan Kermauner, Začetki slovenske socijalne demokracije v desetletju 1884—1894, Ljubljana 1963 (C. Knapič-Krhen, 5); Zbornik na dokumenti od Antifašističkoto sobranie na narodnoto oslobodovanje na Makedonija (ASNOM), Skopje 1964 (V. Musa, 6); E. Redžić, Prilozi o nacionalnom pitanju, Sarajevo 1963, (V. Oštrić, 6).

¹¹⁰ Bert Andréas, Le Manifeste Communiste de Marx et Engels, Histoire et Bibliographie 1848—1918, Milano 1963 (E. Tomac, 5); Jean Meynaud-Anisse Salah-Bey, Le Sindicalisme Africain, Etudes et documents, Paris 1963 (Khedidja Mahdi-Bolfeq, 5); Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français, Paris 1964, 1965 (M. Despot, 7—8).

¹¹¹ Lj. Baretić, Dvije radnje o historiji četništva u Hrvatskoj (Đ. Stanisavljević, Pojava i razvitak četničkog pokreta u Hrvatskoj 1941—1942. godine, Istorija XX veka IV, Beograd 1962; Cvj. Tomljanović, Narodnooslobodilački pokret i problem oružanog četništva u Slavoniji, Zbornik 2, Slavonski Brod 1964) 6; F. Butić, Dva priloga o ustaškom pokretu i NDH (Dušan Biber, Ustaše i Treći Reich, JIČ 1964, br. 2; Bogdan Krizman, Paveličev dolazak u Zagreb 1941. godine, Zbornik 1, Slavonski Brod 1963).

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XIX—XX

1966—67

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje dovršeno 18. XII 1968.